

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Tytuł pracy: „Przymus tworzenia w narracjach artystów. Perspektywa psychopedagogiczna”

Autorka pracy: mgr Agnieszka Janiszewska

Promotor pracy: prof. dr hab. Krzysztof Szmidt

Promotorka pomocnicza: dr Magdalena Sasin

Centralnym przedmiotem rozważań w dysertacji pt. „Przymus tworzenia w narracjach artystów. Perspektywa psychopedagogiczna” jest charakterystyka silnej potrzeby tworzenia – którą określiłam jako *przymus tworzenia* – oraz znaczenie tej potrzeby dla samorealizacji doświadczających jej artystów. Celem podjętych badań była eksploracja właściwości *przymusu tworzenia* oraz rozpoznanie jej znaczenia dla procesu samorealizacji jednostek (grupy zaproszonych do badań artystów).

Badania o charakterze eksploracyjnym zorientowane były jakościowo i składały się z następujących etapów: *konceptualizacja, projektowanie badania, prowadzenie wywiadów, transkrypcja, analiza, weryfikacja, przygotowanie raportu* (Kvale, 2012, s. 77). Zastosowaną techniką był wywiad swobodny z elementami narracji (Urbaniak-Zajac, 2016). W badaniach udział wzięło 24 artystów w wieku od 28 do 83 lat, uprawiających bardzo zróżnicowane profesje artystyczne (malarstwo, rysunek, grafikę, literaturę piękną, poezję, fotografię, kompozycję, śpiew i reżyserię). Dodać warto, że zrezygnowałam z anonimizacji osób badanych – wszyscy moi rozmówcy wyrazili zgodę na ujawnienie swoich podstawowych danych osobowych, czyli imienia i nazwiska (a także wieku).

Przyjęte założenia teoretyczno-badawcze brzmiały następująco:

1. Artyści regularnie odczuwają silną potrzebę ekspresji twórczej, określaną pojęciem *przymus tworzenia*.
2. W wyniku odczuwania *przymusu tworzenia* artyści regularnie i z zaangażowaniem oddają się pracy twórczej.
3. *Przymus tworzenia* ma w dużym stopniu naturę autoteliczną.
4. Gratyfikacja *przymusu tworzenia* generuje pozytywne emocje (w tym stany przepływu – *flow*) i jest czynnikiem samorealizacji artystów.

5. Deprywacja *przymusu tworzenia* generuje negatywne emocje (poczucie frustracji, napięcia psychicznego) i prowadzi do zahamowania procesu samorealizacji.

6. *Przymus tworzenia* generuje konflikty z innymi potrzebami życiowymi jednostki, a jego regularne zaspokajanie wpływać może destrukcyjnie na inne, poza twórczością, obszary życia badanych (relacje rodzinne, związki osobiste, stabilność finansową).

Na podstawie wyników badań *przymus tworzenia* zdefiniowałam jako intensywnie odczuwaną potrzebę artystycznej ekspresji, motywującą jednostki do regularnego zaangażowania w proces twórczy, który często generuje u nich wysoko pozytywne stany emocjonalne, w tym zwłaszcza stan przepływu – *flow* (Csíkszentmihályi, 2008). Do najważniejszych właściwości tej kategorii należą: autoteliczność potrzeby tworzenia związana z odczuwaniem wysoko pozytywnych stanów emocjonalnych (w tym zwłaszcza przepływu – *flow*) podczas procesu twórczego, wysoka intensywność odczuwania potrzeby tworzenia i jej intensywna gratyfikacja (regularne zaangażowanie w pracę twórczą), a także dyskomfort / cierpienie psychiczne jednostki w wyniku deprywacji potrzeby tworzenia. W kontekście drugiego członu postawionego celu badań za ważny wniosek uznać należy, iż gratyfikacja *przymusu tworzenia* stanowi równocześnie gratyfikację potrzeby samorealizacji (a więc, w zgodzie z analogicznym założeniem Abrahama Masłowa [2006], potrzebę tworzenia i samorealizacji uznać można za w pewnym stopniu tożsame). Oznacza to, że gratyfikacja *przymusu tworzenia* ma znaczenie dla wzrostu poczucia satysfakcji życiowej, „bycia sobą” i (najczęściej) poczucia sensu życia (które przyjął jako wskaźniki samorealizacji).

Wynikiem analiz jest dysertacja, która składa się ze wstępu, dziewięciu rozdziałów oraz zakończenia.

Rozdziały 1. – 6. stanowią bazę teoretyczną pracy, będącą rezultatem dość obszernej analizy literatury przedmiotu. W *Rozdziale 1.* przedstawiam inspiracje do podjętego tematu badań oraz zaprezentowałam główne konteksty teoretyczno-badawcze. W *Rozdziale 2.* podejmuję próbę porównania właściwości zaproponowanej kategorii *przymusu tworzenia* z właściwościami innych wybranych pojęć z obszaru kreatologii, do których należą: *pasja* (Kunat, 2015; Vallerand i Houliort, 2003), *stan flow* (Csíkszentmihályi, 2008), *upór* (Duckworth, 2016), *dynamiczna kierunkowość wewnętrzna* (Korniłowicz, 1976; zob. Szmidt, 2013), *instykt twórczy* (Dąbrowski, 1979), *twórcze orientacje życiowe* (Cudowska, 2017) i *twórcze ukierunkowanie* (Pufal-Struzik, 2006). Celem, jaki postawiłam sobie w ramach

Rozdziału 3. było natomiast odniesienie zjawiska *przymusu tworzenia* do powszechnego w obszarze nauk o twórczości czteroaspektowego paradygmatu interpretacji twórczości (Rhodes, 1961). Na podstawie założeń tego modelu, analizuję możliwy związek *przymusu tworzenia* z czterema aspektami twórczości, czyli produktem (dziełem twórczym), procesem twórczym, osobą twórcy i czynnikami zewnętrznymi, mającymi wpływ na proces twórczy (stymulatorami i inhibitorami twórczości). *Rozdział 4.* poświęcam charakterystyce potrzeby tworzenia w ramach ugruntowanych w literaturze przedmiotu teoriach potrzeb i samorealizacji. W części tej przywołuję wybrane nurty badań nad twórczością i samorealizacją z perspektywy humanistycznej, w tym omawiam pojęcie samorealizacji, a także założenia pedagogiki pozytywnej. W *Rozdziale 5.* natomiast koncentruję się na analizie potrzeby tworzenia z perspektywy psychoanalitycznej – zwłaszcza w teoriach twórczości Carla Gustava Junga (1971a, 1971b) i Ottona Ranka (1989). *Rozdział 6.* zawiera charakterystykę autoteliczności jako właściwości, wedle wielu źródeł asocjowanej z twórczością artystyczną. W tym rozdziale prezentuję też skonstruowany *Model relacji potrzeby tworzenia wobec potrzeb niższego rzędu i samorealizacji*, który stanowił wsparcie we wstępnym opracowaniu właściwości *przymusu tworzenia* i zrozumienia jego znaczenia dla samorealizacji.

Rozdział 7. rozprawy otwiera część, dedykowaną analizie badań własnych i stanowi prezentację zastosowanej procedury metodycznej. Wspominam w nim również o szczególnych uwarunkowaniach zewnętrznych, które miały wpływ na sposób prowadzenia badań – czyli pandemii *COVID-19* – oraz, zgodnie z przyjętymi założeniami kontemplatywnego podejścia do badań społecznych (Konecki, 2018; 2019; 2022) – dzielę się autorefleksjami z procesu badawczego. *Rozdział 8.* nosi formę raportu z procesu badań własnych, w którym przedstawiam wyniki analizy danych empirycznych. Analiza materiału empirycznego uporządkowana została według wątków tematycznych, mających największe znaczenie dla przyjętych celów badań. Finalny *Rozdział 9.* zawiera uogólnienia teoretyczne i wnioski z analizy danych empirycznych wraz z zaleceniami dla praktyki pedagogicznej. Zwieńczeniem prac analitycznych jest podsumowanie oraz propozycje kierunków dalszych badań nad *przymusem tworzenia*, które umieściłam w *Zakończeniu*.